

Ústav české literatury a literární vědy

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

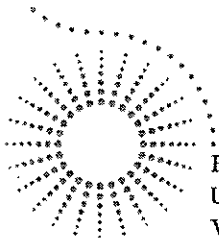
Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Zity El - Dunia
Básnické dílo Jana Kameníka

Předkládaná disertační práce sleduje rekonstrukci básnického díla Jana Kameníka (Ludmily Maceškové), přičemž v popředí stojí, jako metodologické východisko a báze, recepčně estetický zřetel. Tento přístup je dán již samotnou okolností, že soustavnější a kritická literárněhistorická a literárněvědná recepce díla Jana Kameníka byla možná až v posledních dvaceti letech, kdy v průběhu devadesátých let 20. století vyšly dosud nevydané autorčiny texty. Nicméně souborné kritické vydání Kameníkova díla zůstává dosud deziderátem.

Zita El-Dunia rozdělila svoji práci do tří kapitol, v nichž se zabývá nejdříve kulturněhistorickými a literárněhistorickými aspekty určité tradice mystiky a mysticismu v české literatuře od devadesátých let 19. století až do konce třicátých let 20. století, z níž tvorba Jana Kameníka vychází. Druhá kapitola je věnována recepci Kameníkova díla po roce 1990 a Kameníkovým vlastním úvahám a sebereflexím na základě jeho „mystických deníků“. Třetí a nejrozsáhlejší kapitola obsahuje interpretace jednotlivých Kameníkových sbírek. Zita El-Dunia se zde zabývá Kameníkovým vztahem k poetice symbolismu, k „čisté poezii“ Paula Veléryho a k její české podobě v lyrice Vladimíra Holana, ale zajímá ji také poezie, která bývá charakterizována jako spirituální, zejména lyrika Jana Zahradníčka.

Na základě této rekonstrukce se ukazuje zvláštní pozice Jana Kameníka v kontextu české poezie a literatury čtyřicátých až šedesátých let 20. století, pozice, kterou by bylo možné označit jako paradoxní: generačně náležel Kameník k autorům, kteří do literatury vstupovali v průběhu dvacátých let, on sám však debutoval však na konci války, kdy vydávají své první sbírky básníci Skupiny 42, o téměř jednu generaci mladší než Kameník, který jako básník působí ve zvláštním smyslu „nečasově“, jako obtížně zařaditelný a mimo „hlavní proudy“, objevený v šedesátých letech a znovu okolnostmi vynuceně „zapomenutý“. Autorka předkládané disertační práce si je dobře vědoma toho, že vymezení zvláštností poezie Jana Kameníka a jeho svébytné

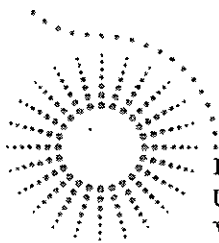

Ústav české literatury a literární vědy

pozice třeba hledat především prostřednictvím pojmu „mysticismus“, jakkoliv problematickým toto označení, ve vztahu k tvorbě Jana Kameníka, je. Kameník sám píše také ve svých deníkových záznamech a mystické zkušenosti: o jakou „mystiku“ se zde jedná? Jde o mystiku v rámci náboženské (katolické) ortodoxie nebo nábožensko-mystické heterodoxie, která byla blízká estetismu symbolistické poezie?

Již první recenze s pojmem „mystika“ pracují a od něj se také odvíjí, jak Zita El-Dunia ukazuje, další recepcce Kameníkova díla, vlastně až do současnosti, přičemž se diskutovalo, zda Kameník, který sám ve svých deníkových záznamech zmiňuje zejména barokní mystiky (Terezu z Ávily) jako důležitý pramen vlastní inspirace, je „náboženským“ mystikem, či mystikem „ve stopách“ Otokara Březiny a symbolistů nebo básníkem, rozvíjejícím myšlenková schémata určité tradice básnického mysticismu, která se v Kameníkově díle projevuje metafyzickými a náboženskými aspekty. Zita El-Dunia se zabývá také náboženským synkretismem, vlivem esoterických nauk, s nimiž se Kameník seznámil prostřednictvím spisů Karla Weinfurtera a které měly na jeho pojetí mystiky podstatný vliv. Otázka „pravého“ nebo „nepravého“ („mystifikovaného“) mysticismu Kameníkova díla zůstává ovšem pro Zitu El-Duniu irelevantní: také pro Kameníkovy texty platí, co charakterizuje obecně mystiku moderny: simultánnost mystické a nemystické poetiky, která se objevuje již v barokní literatuře jako syntéza mystiky a světsko-humanistické tradice (např. v Komenského *Labyrintu světa...*), specifická „skrytost“ a hermetičnost náboženských obsahů, které nejsou diskurzivně a komunikativně přístupné, pouze „emocionálně“ evokovatelné (metaforikou, rétorickými figurami, metricko-rytmickými prostředky apod.), a v neposlední řadě okolnost, že z hlediska mysticismu již symbolistické moderny operuje každý básnický text a diskurz v obecnějším smyslu s prvky mystiky.

Podstatná a důležitá je v této souvislosti samotná volba mužského rodu lyrického Já: volbou mužského Já zvolila autorka poeticky a kulturněhistoricky „nezpříznakovou“ formu, která umožňuje *jinou*, totiž víceznačnou koncepci subjektu. Ve většině Kameníkových básní zůstává lyrické Já genderově nespecifikováno nebo je vyjádřeno neutrálně. Zita El-Dunia se nespokojuje s biografickými spekulacemi a vysvětlením, že mužský pseudonym navrhl básnířce z taktických důvodů Bedřich Fučík (jako reakci a „obranu“ proti kulturním stereotypům), a ukazuje, že volbu mužského rodu třeba interpretovat z hlediska autorčiny myto- a psychopoetiky, mj.

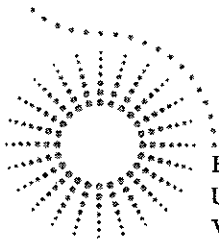

Ústav české literatury a literární vědy

jako vědomou (jazykovou, diskursivní) konstrukci „pohlaví“ v básnickém textu a ve vztahu k určité tradici (ženské) mystiky (sv. Tereza z Ávily, Tereza z Lisieux ad.). Přesvědčivě to dokládá citát z básnířčina deníku, který Zita El-Dunia uvádí, že „umění může být bezpohlavní“ (s. 67-68). Genderová nepříznakovost může rozdíly pohlaví transcendovat nebo je učinit nepodstatnými, což pro básnířku nebylo jistě bez významu. Zajímavým příkladem je báseň *Vyražený z prachu*, kterou Zita El-Dunia interpretuje jako výraz mystické (a zároveň i „gramatické“) „pasivity“ básnického Já, které se vzdává své vůle a nechává se uchvátit transcendentní silou numinózního, která subjekt vytrhává „mimo čas“ a do sféry, která zůstává běžné zkušenosti nedostupnou.¹

Zároveň se ukazuje, že již Kameníkovu prvotinu charakterizuje spojení estetiky a mystiky, které je příznačné pro estetizaci náboženství a teologizaci estetiky v symbolismu, z jehož poetiky Jan Kameník vychází, aniž by však Kameníkova poezie zůstávala post-symbolistickým anachronismem. Naopak, tato poetika náleží, jak ukazuje Zita El-Dunia, linii moderní spirituální poezie, která se v úsilí o vlastní básnický „koncept“ modernosti konfrontovala v meziválečném období s experimenty a inovacemi avantgardní poetiky. V této souvislosti se Zita El-Dunia zabývá poezií Jana Zahradníčka a Vladimíra Holana, ale podnětnou je také úvaha o „mluvnosti“ v poslední Kameníkově sbírce *Pubertální Henoč* ve vztahu k poezii Ivana Diviše. Patří k tomu také aktualizace určitých aspektů tzv. negativní teologie v kontextu, v jakém se s tím setkáváme např. u Františka Halase nebo Vladimíra Holana. Příznačný je motiv „vlání“ a „vanutí“ také v Kameníkově sbírce *Okna s anděly*, jak Zita-El Dunia ukazuje v souvislosti s Holanovým *Vanutím*. Podobně jako v Holanově básnickém modelu světa představuje „vlání“ (závoju, plášťů, závěsů atd.), jako *volare* i *velum*, „ambiguinní“ médium, respektive médium podvojnosti, duality, odkazující k (problematickému) poznání zahaleného, ztajeného, neviditelného, nepřítomného třetího: „zahaleného“ (nepřítomného) Boha. Není náhodné, že obrazové koncepty (a konceptualizace) Boha souvisejí v renesanci bezprostředně se symbolikou zrcadla a závoje. Obojí - neviditelné i vzdušné, vanoucí (také jako aluze na novozákonní

¹ Emmanuel Lévinas cituje v knize *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence* (Den Haag 1978, s. 176) - ve vztahu k mystice Jana Kameníka pozoruhodný - deníkový záznam Simone Weilové: „Otče, vytrhni ze mne toto tělo a tuto duši, abys je učinil tím, co je tvé, a nenechej ze mne na věčnost existovat nic, než jen tuto vytrženost samotnou“.

Ústav české literatury a literární vědy

„Spiritus volat ubi vult“, Jan 3,8) jako významová figura celé sbírky – je obsaženo a vyjádřeno již v názvu *Neviditelný let*. Interpretace Zity El-Dunia („Bůh je oním „blížícím se“, a přesto „neviditelným“ [...]“, s. 83) míří do středu tohoto problému, otázkou však zůstává, jde-li o představu Boha ve smyslu věrouky nebo o představu esoterického Boha heterodoxního mysticismu moderny.

Závěrem možno shrnout, že disertační práce Zity El-Dunia představuje kultivovanou a diferencovanou rekonstrukci „obrazů světa“ v básnickém díle Jana Kameníka na základě poetické a motivické sémantiky jeho básní. Zvláštní přínos celé práce vidím s pokusu o interpretaci specifického typu mystiky, která je mnohem spíše než náboženskou mystikou v tradičním slova smyslu básnickým hermetismem s nápadnými a příznačnými prvky esoteriky a nominalismu, se sémantikou dematerializace a sublimace, s dominancí světla, apollónské estetiky, vize, iluminace, inspirace.

Jak z výše uvedeného vyplývá, mohu předkládanou disertační práci Mgr. Zity El-Dunia jednoznačně doporučit k přijetí jako podklad úspěšného obhájení a udělení akademického titulu Ph.D.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

V Praze dne 20. července 2011